

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Снежана Христова Николова

**относно дисертационен труд на тема „Формиране на нагласи у
общообразователния учител към деца с умствена изостаналост”**

**за присъждане на образователна и научна степен „доктор” в област на висше
образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2 Педагогика
(*Специална педагогика – Педагогика за деца с интелектуална недостатъчност*)**

Докторант: Лилия Чавдарова Кисьова

Научен ръководител: проф. д-р Катерина Каролова Караджова

Със заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски” № РД 38-85/27.01.2020 г. съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема: „Формиране на нагласи у общообразователния учител към деца с умствена изостаналост” за придобиване на образователна и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма Специална педагогика – Педагогика за деца с интелектуална недостатъчност. Автор на дисертационния труд е Лилия Чавдарова Кисьова – редовен докторант към катедра „Специална педагогика и Логопедия” на ФНОИ при СУ „Св. Климент Охридски”.

Представеният от докторанта комплект материали на хартиен носител е в съответствие със ЗРАСРБ и правилника на СУ „Св. Климент Охридски” и съдържа всички необходими документи.

Актуалност на тематиката

Избраната от докторант Кисьова тема е актуална най-вече за педагогическата практика. Проблемите, разработени в дисертацията третираат един особено чувствителен и важен за въпрос – присъствието на деца с умствена изостаналост в общообразователното училище и отношението на учителите към тях.

В България съществуват множество научни изследвания и разработки, свързани с умствената изостаналост. Дълги години, при изучаването на умствената изостаналост вниманието на учените е насочено към причините за това нарушение, както и към патологичните му проявления.

На съвременния етап на развитие на образователната система на преден план изпъкват задачите, свързани със създаване на условия за развитие на личността на

всяко дете в съответствие с особеностите на психическото и физическото му развитие и в зависимост от неговите способности и таланти. Това в пълна степен се отнася и за децата и учениците с умствена изостаналост.

В духа на новата философия в образованието – приобщаващото образование – пред българското училище застава предизвикателството да се превърне в място, където различието е ценност, която трябва да се уважава. Днес, повече от всякога, трябва да се обръща внимание на идентифицирането на възможностите и силните страни, които притежават децата със специални образователни потребности, да се прилагат приобщаващи педагогически практики, така че тези деца да се чувстват оценени, уважавани и разбрани. Трябва да се търсят възможности за адаптиране на образователните институции и на педагогическите специалисти работещи в тях към промените и предизвикателствата в заобикалящия свят. Необходимо е разчупване на стереотипите в учебно-възпитателния процес, посредством прилагане на повече и разнообразни средства, подходи и методи за подпомагане процеса на приобщаване на „различните“ деца към средата от връстници, обучавани в масовото училище.

Представеният дисертационен труд разглежда предизвикателствата на приобщаващото образование от друг ъгъл, а именно – необходимостта от формиране на нагласи у общообразователните учители към деца с умствена изостаналост. За целите на разработката докторант Кисьова прави сравнение между нагласите на педагозите към учениците с умствена изостаналост и отношението, което имат ресурсните учители към тези деца и към процеса на приобщаващо образование като цяло.

Познаване на проблематиката от докторанта

Докторант Кисьова има професионален опит като ресурсен учител и като координатор на сектор „Ресурсни подпомагане и прилагане на терапевтични програми на деца и ученици със специални образователни потребности” към Регионален център за подкрепа на процеса на приобщаващо образование – София-град. Демонстрира познаване на базисната проблематика по отношение на умствената изостаналост и функциите на ресурсните учители при работа с интегрирани ученици; както и на нормативната уредба, свързана с прилагането на Стандарта за приобщаващо образование.

Характеристика на дисертационната разработка

Рецензираният дисертационен труд съдържа 182 страници, от които 174 страници основен текст и 8 страници литература. Включва 50 таблици, 45 диаграми и

1 схема. Анализирани са 109 литературни източника, от които 75 на кирилица, 17 на латиница и 17 интернет източника. Към дисертацията са включени 2 приложения, разположени на 18 страници: Анкетна карта за общообразователни и ресурсни учители и Същност на обучението на общообразователните учители за работа с ученици с умствена изостаналост в 2 стъпки: изясняване на понятия приобщаващо образование, умствена изостаналост и др. и тренингови упражнения.

В съдържателно и количествено отношение представеният дисертационен труд отговаря на изискванията за докторска дисертация. В структурно отношение разработката се състои от увод, три глави, заключение, литература и приложения.

Още при *въведението в проблема*, докторант Кисьова заявява своята позиция за необходимостта от специализирана подготовка на общообразователния учител, или специално подготвен педагог, който да помага паралелно в учебния час. Споделя и опасенията си, че към момента не се изпълнява целта на приобщаващото образование – всички деца да учат заедно.

Теоретичната постановка на проблема е презентирана в *първа глава* в пет параграфа.

В *първи параграф* е осъществен теоретичен анализ на схващанията за умствената изостаналост. Анализирани и съпоставени са термините „умствена изостаналост” и „интелектуална недостатъчност”. Представени са определения на СЗО (Десетата ревизия на МКБ), ЮНЕСКО, AAIDD (Американската асоциация за интелектуална и развитийна недостатъчност), както и схващания на български и чуждестранни учени, разработващи тази проблематика.

Втори параграф разглежда съществуващите разбирания за понятието „нагласи” (Allport, Rokeach, Sarnoff, Юнг, Ланге, Джонев, Матанова и др.). Лилия Кисьова обобщава, че нагласи се формират от ценностната система на хората и те могат да се променят в различни ситуации.

В *трети параграф* е проследен преходът от интегрирано обучение до приобщаващо образование на децата със специални образователни потребности в България. Представена е спецификата на тези процеси в Националния план за интегриране на деца със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания в системата на народната просвета; в Декларацията за правата на детето от ООН; в Декларацията от 1994 г. в Саламанка. Изведени са видовете интегриране; моделите за специално и интегрирано образование; разликите между интегрираното и включващото обучение; ключовите елементи в концепцията на ЮНЕСКО в

приобщаването.

С особено внимание докторант Кисьова се спира на нормативната уредба за работа с деца със специални образователни потребности (*параграф 4*). Цитирани са текстове от международни документи като: Всеобщата декларация за правата на човека; Световна декларация за образование за всички – Джомтиен, 1990 г.; Декларацията от Световната конференция „Образование за хора със специални нужди“ (Саламанка, 1994 г.). Място е отделено и на законодателната уредба в България – Закона за предучилищно и училищно образование (2016) и Наредбата за приобщаващо образование (2017), като са представени видовете подкрепа и функциите на ЕПЛР.

В края на първа глава (*параграф 5*) са представени взаимодействията в ЕПЛР при работа с ученик с умствена изостаналост. В отделни подпараграфи е направена характеристика на дейността на общообразователните учители и на ресурсните учители при подпомагане обучението на деца с умствена изостаналост. Извеждат се редица констатации по отношение на личните и професионални качества и ключови компетентности, които трябва да притежават педагозите, както и на значимостта на различните форми за квалификация.

Дизайнът на емпиричното изследване е представен във *втора глава* на дисертационния труд. Считаю, че целта, обекта и предмета на изследването са формулирани коректно. Издигнатите една хипотеза и четиринадесет задачи са релевантни на основните въпроси, залегнали в теоретичната рамка. Респондентите наброяват общо 65 педагози, от които 28 общообразователни учители от 93 СУ „Александър Теодоров-Балан” – София и 37 ресурсни учители от РЦПППО – София. Методите на изследването са подбрани много добре и дават възможност да се постигне формулираната цел и да се отговори на поставените задачи. Изследването се базира на анкетна карта за изследване на нагласите на общообразователните и ресурсните учители за обучението на ученици с умствена изостаналост, обучение на общообразователните учители, интервюта с общообразователните учители и математико-статистически методи за обработка и сравнение на данните от изследванията.

В *трета глава* – Резултати, изводи, препоръки, Лилия Кисьова представя данните от своето изследване в количествени стойности и чрез използване на статистическия инструмент IBM SPSS Statistic, версия 22. Последователността на представяне на данните е съобразена с подбраните инструменти и са направени

съответни изводи на базата на факторен и качествен анализ на отговорите на респондентите. Много подробно, таблично и с графики са представени резултатите от анкетите с педагозите. Сравнителният анализ е направен на базата на отговорите на общообразователните учители преди и след тяхното обучение и на отговорите на общообразователните учители след обучението и отговорите на ресурсните учители. Докторантката успява да получи достоверни доказателства за издигнатата хипотеза. Солидаризирам се с формулираните изводи и препоръки, които са от съществено значение за педагогическата практика в условията на приобщаващо образование. Като реплика към практиката и най-вече към научната общност приемам препоръката „да се дават повече варианти за избор на училище на учениците с умствена изостаналост, за да им се предостави максимално добра възможност за реализация на възможностите им”. Необходимо е да се търсят адекватни решения, свързани не само с обучението на децата с умствена изостаналост, но така също и с организационно-функционалните аспекти на това обучение.

Дисертационният труд завършва с прецизно построено заключение, което финализира разсъжденията по разглежданата проблематика и акцентира върху високата ѝ социална значимост.

Приноси на дисертационния труд

Лилия Кисьова представя четири приноса. Изразявам съгласие с тяхното формулиране. В практико-приложен аспект внимание заслужава осъщественото авторско обучение в резултат на което са формирани позитивни нагласи у педагозите към приобщаващото образование и към обучението на ученици с умствена изостаналост в общообразователна среда. Според мен, дисертационната разработка определено притежава и други приноси, които биха могли да се изведат. Обяснявам го с липсата на опит на докторанта в разработването на научна разработка от такъв ранг и едновременно с това считам, че това не намалява достойнствата на дисертационния труд.

Публикации по темата на дисертационния труд

Лилия Кисьова е приложила 6 самостоятелни публикации, свързани с темата на дисертационната разработка. Те са напълно достатъчни за покриване на минималните национални наукометрични показатели за придобиване на ОНС „доктор”. Поместени са в сборници от конференции и в списания „Професионално образование“ и „Предучилищно и училищно образование” в периода 2018 – 2019 г. .В тях се третираат въпроси имащи отношение към нагласите на общообразователните

учители към приобщаващото образование, обучението и подготовката им за работа с деца с умствена изостаналост; към възможностите за професионалното развитие на ресурсните учители и пр.

Оценка на автореферата

Съдържанието и качеството на автореферата отразяват достоверно структурата и основните резултати, постигнати в дисертацията.

Забележки и препоръки:

✓ Според мен, би било подходящо да не се обособяват отделни параграфи 3, 4 и 5 на теоретичната част, а да се представят като подпараграфи на един параграф, предвид че и в съдържателно отношение поместената информация се припокрива.

✓ Считам, че е излишно присъствието на описанието на стъпките на обучението на общообразователни учители за работа с ученици с умствена изостаналост, поместено в края на втора глава след като е представено като приложение в края на дисертацията.

Въпроси:

✓ На стр. 71 цитирате лична позиция на И. Тричков, че 12% от общообразователните учители, според негово изследване, посочват, че „учениците със специални образователни потребности не трябва да се интегрират, а да учат в специализирани институции и това е смущаващ факт, че има колеги с такива разбирания”. Това е Ваша позиция ли е и защо?

✓ Като имаме предвид познавателните възможности на учениците със значителни интелектуални и множество увреждания, как ще обясните че повече от половината от масовите учители след обучението си отговарят с „по-скоро да” и „категорично да” на възможността тези ученици да се обучават в общообразователно училище (въпрос №8) и близо 70% от тях приемат всички деца с умствена изостаналост (независимо от степента на увреждане) да посещават общообразователното училище (въпрос №10), при това промяната в нагласите им е статистически значима?

✓ При сравнение на отговорите на общообразователните учители и на ресурсните учители на въпроси №№ 8 и 10 се наблюдава статистически значима разлика. Ако приемем за компетентно мнението на ресурсните учители, кое според Вас, е релевантното обяснение за тази разлика в отговорите на общообразователните учители – недостатъкът им опит или недостатъчното осмисляне на специфичните

белези на умствената изостаналост и познавателните възможности на учениците с умствена изостаналост и с множество увреждания?

✓ Има ли връзка, според Вас, между начина по който се „случва” приобщаването на учениците с умствена изостаналост в България и нагласите и отношението към тях от страна на общообразователните учители?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научно-приложни резултати, които представляват определен принос в науката и са в съответствие с изискванията за разработване на подобен род научни трудове според ЗРАСРБ, Правилника за неговото прилагане и съответния правилник на СУ „Св. Климент Охридски”. Изводите и препоръките от направеното изследване са важни за промяната на отношението на учителите от общообразователните училища към децата с умствена изостаналост. Дисертационният труд показва, че Лилия Кисьова притежава теоретични знания и професионални умения по Специална педагогика като демонстрира качества и компетентности за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното давам своята **положителна оценка** на дисертационния труд, автореферата и научните публикации и **предлагам на Уважаемото Научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор”** на СУ „Св. Климент Охридски” в областта на висше образование 1. Педагогически науки, Професионално направление 1.2. Педагогика (*Специална педагогика – Педагогика за деца с интелектуална недостатъчност*) на **Лилия Чавдарова Кисьова**.

05.04.2020 г.

гр. Шумен

проф. д-р Снежана Николова